

1982 Anayasası'nda Siyasi Parti Yasakları

Kasım AKSOY

Genel Olarak

1 982 Anayasası, ifade özgürlüğünün kolektif biçimde dışı vuruşu olarak nitelenen siyasi parti örgütlerini önceden izin almaksızın, serbestçe kurma hakkı getirmektedir. Demokratik bir ülkede halkın yönetimde dolaylı da olsa söz sahibi olmasını sağlayan bu hak, 1982 Anayasal düzenlemelerinde, diğer batı ülkeleri ile mukayese edildiğinde görülmesi çok zor sınırlamalarla boğulmuştur. Gerek 1982 Anayasası, gerekse 1982 Anayasasını somutlaştırmak için düzenlenen 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası bu hakkı demokratik ülke düzeni ile hiç de bağdaşmayacak derecede sınırlamalarla daraltmıştır. 1995 Anayasa değişiklikleri 1982 Anayasası'nın belirsizliklerini gidermesi ve de yasaklayıcı hükümlerini daraltması nedeniyle reform olarak değerlendirilebilir. Ancak yine de siyasal partilerin örgütlenmelerine ve programlarına ilişkin düzenlemelerde hakim olan sınırlamacı yaklaşım, Türk siyasal partilerinin (uluslararası alandaki diğer ülke partileriyle karşılaştığımızda) gayelerini gerçekleştirmeleri noktasında engel olmaktadır. Türk siyasal partilerini cendereye sokarcasına daraltan sınırlayıcı yaklaşım, çoğulcu toplum anlayışıyla bağdaşmadığı gibi gerçekçi de değildir.

Giriş paragrafından da anlaşılacağı üzere bu çalışmadaki amaç, şu anda yürürlükte olan 1982 Anayasası'ndaki siyasal partilerle ilgili yasakları gündeme getirmektir. Ancak araştırma konusu, 1982 Anayasasıyla sınırlı kalmamakta, 1982 Anayasasının mukayeseli hukuktaki yerini görmek amacıyla bazı Avrupa ülkelerinin düzenlemelerini ve 1961 Anayasasını da kapsamaktadır. İçeriklerine fazla girilmeyecek, ancak bize yardımcı olacağı kadarıyla, 1961 Anayasasını somutlaştırmak için

düzenlenen 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunundan ve 1982 Anayasasının akabinde düzenlenen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunundan da yararlanılacaktır. Bütün bu incelemelere girmeden önce konumuzdaki temel sorunların daha iyi anlaşılması amacıyla, demokrasinin temel unsuru olan düşünce özgürlüğü üzerinde durmak gerekecektir.

Bu yazıda herhangi bir ülke rejiminin savunusu ya da yadsıması yapılacak değildir. Fakat şunu da belirtmeliyim ki; bir ülkede herhangi bir rejim uygulanacaksa, bütün özellikleri dikkate alınarak uygulanmalıdır. Ülke şartlarına ya da kişisel özelliklere göre farklı niteliklere büründürülmemelidir. Eğer rejimin bütünüyle uygulanmasına toplumsal yapı engel oluyorsa, yasaklamalarla rejimde değişiklik yapmak yerine, toplumsal sorunların çözülmesine gidilmelidir.

Demokrasi ve Düşünce Özgürlüğü

Anayasa yapıcılarının, kurmuş oldukları düzenin bozulmasını engelleyici kuralları da koymak istemeleri normal karşılanması gereken bir durumdur. Çünkü, kendi düşüncelerine göre kurdukları ve yaşamasını istedikleri düzen en ideal olanıdır. Ancak bu kurallar konulurken unutulmamalıdır ki; demokrasilerde temel ilke olan düşünce özgürlüğüne halel getirecek sınırlamalar, aslında demokrasinin kendisini zedeleyecektir. O zaman bu ikisi arasındaki dengeyi kuracak düzenlemelere gidilmelidir. Düzeni korumak adına evrensel ilke olan "özgürlük" göz ardı edilmemelidir.

Burada düşünce özgürlüğünün sınırlarının ne olması gerektiği üzerinde durmak gerekir. Acaba buradaki özgürlük, demokratik bir ülkede demokrasiyi yıkmayı hedefleyen fikirleri

meşru hale getirecek kadar sınırları geniş olan bir özgürlük müdür? Düşünce, uluslararası hukukta geçerli olan, temelini örf-adet hukukundan alan self-determinasyon ilkesine dayanıyorsa sorunun cevabını olumlu yanıtlamak gerekecektir. UYGUN'a göre "demokrasilerde düşünce özgürlüğünün içerik yönünden hiçbir şekilde sınırlanmaması ve her siyasi partinin serbestçe örgütlenecek, yeterli halk desteğini elde etmek koşuluyla, iktidara gelme olanağının bulunması gerekir."¹ Bu durumun, demokrasiyle yönetilen ülkelerde rejime zarar verebileceği akla gelebilir. Ancak demokratik düzeni benimseyen, bu düzeni kendine hedef almayan toplumlarda demokrasi adına var olması gereken düşüncelerden bir tanesidir. Madem ki insanlar toplum sözleşmesiyle devleti kurmuşlardır, öyleyse bu sözleşmenin tarafı olarak devletin yapısı-şekli üzerinde söz sahibidirler.

Yukarıda da belirtildiği gibi anayasa yapıcılarının, düzenlerini koruyucu yaptırımlara anayasalarında yer vermeleri normal karşılanmalıdır. Aslında bu durum, anayasa koyucuların kendi düşüncelerinin diğer düşüncelerden üstün olduğunu kanıtlama kompleksleriyle alakalıdır. Nitekim aşağıda daha ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi birçok batı ülkeleri siyasi partilere kurumsal güvence getirmekle birlikte onu daraltan hükümlere de yer vermişlerdir.

Bazı Batı Avrupa Ülkelerinin Anayasal Düzenlemeleri

Mukayeseli hukuk araştırmalarından yararlandığımızda, anayasalarında siyasi partilerle ilgili düzenlemelere giden ilk iki ülkeden birinin Almanya (diğeri İtalya'dır) olduğunu görmekteyiz. Alman hukukçu HESSE'ye göre Alman Anayasasının parti yasağına ilişkin hükmü iki boyutlu bir özellik göstermektedir. Bir yönüyle parti özgürlüğünü sınırlamakta, ancak diğer yönüyle de siyasi partilere bir ayrıcalık tanımaktadır. Alman Anayasası siyasi partilerle ilgili genel hükümleri belirledikten sonra, somutlaştırıcı düzenlemeleri yasa koyucuya bırakmıştır. Yasa koyucu, 18 yıl sonra 24.7.1967 tarihli Siyasi Partiler Yasasını çıkararak somutlaştırma işlemini gerçekleştirmiştir.

Bu görev Alman yasama organı tarafından titizlikle yerine getirilmiştir. Anayasal çerçeveyi aşmak söz konusu olmadığı gibi, Anayasaya aykırı partilerin yasaklanması konusunda sözü anayasa mahkemesine bırakmıştır. Almanya'da siyasi partilerin yasaklanmasına müteallik hüküm Federal Anayasa Mahkemesi tarafından iki kez uygulama alanı bulmuştur. 23 Ekim 1952 tarihinde Sosyalist Devlet Partisi ve 17 Ağustos 1956 tarihinde Alman Komünist Partisi'nin kapatılmasına karar verilmiştir. 1956 tarihinden bu yana Almanya'da parti kapatma ile ilgili herhangi bir konu gündeme gelmemiştir. Bu, demokratik düzenin yerleşmesi, toplumun demokrasi aleyhinde tutum ve davranışlara girmemesi ve de Anayasasının somutlaştırılması için yürürlüğe giren siyasi partiler yasasının anayasal çerçeveyi aşmaması ve bununla birlikte fazla müdahaleci olmamasından kaynaklanmaktadır.

Alman Anayasası, anayasaların siyasi partilere ilişkin düzenlemelerinde, birçok ülkeye olduğu gibi Türk Anayasalarına da ilham kaynağı olmuştur.

Buraya kadar Alman Anayasasının siyasi partilere ilişkin yönleri kabaca anlatılmaya çalışıldı. (a) Türk anayasa düzenlemeleri ile Alman anayasa düzenlemelerinin birbirine paralel olması, (b) Türk Anayasasının karşılaştırmalı hukukta yerini görebilmek için, (c) ve de Alman Anayasasının siyasi partilere ilişkin düzenlemelere uluslararası alanda ilk yer veren iki ilkedenden birisi olması hasebiyle, Alman Anayasasının belirgin yönlerini açıklamayı uygun bulduk.

Siyasi partilerle ilgili ilk düzenlemelerde bulunan bir başka ülke İtalya'dır. Ancak İtalya Anayasasının somut uygulaması olması ya da siyasi partilerle ilgili başka düzenlemeleri hüküm altına alan bir siyasi partiler yasası bulunmamaktadır. SAĞLAM'ın da belirttiği üzere, İtalyan hukuk öğretisinde buna cevaz verilmemektedir. Bu sebeptendir ki İtalyan Anayasası ile Türk Anayasasını karşılaştırmak, düzenlemelerin şekil ve içerikleri noktasında bize yardımcı olamayacaktır. Ancak yapılacak karşılaştırma, 1982 Anayasasının İtalyan Anayasasına oranla ne kadar kompleks ve yasaklayıcı olduğu noktasında gerçekleri görmemizi sağlayacaktır.

¹ UYGUN, Oktay; *Refah Partisi ve Çoğulculuğun Sınırları*.

Yukarıda da belirtildiği gibi Almanya ile İtalya, siyasi partilerin anayasal bir kurum olarak düzenlemesini ilk olarak yapan iki ülkedir. Bunu izleyen ülkeler sırasıyla Fransa, Türkiye, Avusturya, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'dır. Bu anlayış, yakın bir zamanda doğu Avrupa ülkelerinde de görülmektedir. Sıralanan ülkelerin düzenlemelerine bakıldığında, İspanya ve Yunanistan haricindeki ülke anayasalarının dolaylı da olsa parti yasaklarını düzenlemek yönünde hareket ettikleri görülmektedir.

İtalyan Anayasasının Geçici 12. Maddesi, kapatılmış Faşist Partisinin herhangi bir şekilde yeniden açılmasını yasaklamıştır. Anayasasının diğer maddelerinde parti yasakları ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Fransız Anayasasının 4. Maddesi, "Partiler, ulusal egemenlik ve demokrasi hükümlerine uymakla yükümlüdür" hükmünü getirmiştir. Bu hüküm bizi, siyasi partilerin dolaylı da olsa yasaklanabileceği fikrine götürmektedir. Ancak Anayasa Mahkemesinin 24.6.1959 tarih ve 59-2 DC sayılı kararında, düzenlemenin antidemokratik partileri yasaklama imkanı vermeyeceği belirtilmiştir.

Avusturya'da "Nasyonal Sosyalist Partisinin Yasaklanmasına İlişkin Yasa" anayasa düzeyinde bir kural olup, bu Yasanın 3/a Maddesi, kanunen yasaklanmış bulunan bir nasyonal sosyalist örgütü ayakta tutmaya ya da kurmaya yönelik girişimleri yasaklamıştır. Ayrıca aynı madde, bunun da ötesinde üyelerinin nasyonal sosyalist anlamda faaliyetleri ile Avusturya Cumhuriyetinin bağımsızlığını yok etme veya kamu düzenini ve cumhuriyetin yeniden inşasını bozma amacı güden birliklerin kurulmasını da yasaklamıştır.

Yunanistan Anayasası'nın 29/1 Maddesi "Partilerin örgütleri ve faaliyetleri, demokratik düzenin serbestçe işlemesine hizmet etmelidir" hükmünü içermektedir. Anayasa koyucu, partilerin hangi amaca yönelik faaliyette bulunacakları noktasında düzenleme yapmakla yetinip, siyasi partilerin yasaklanması ile ilgili herhangi bir maddeye bünyesinde yer vermemiştir.

Portekiz'de siyasi partilerin tüzükleri ya da programlarının anayasaya aykırılığı parti

kurulmadan önce saptansa bile, Anayasa Mahkemesi o partiyi tescil etmekle yükümlüdür. Partilerin kapatılması ancak kuruluş gerçekleştirildikten sonra söz konusu olabilmektedir. Anayasada parti kapatmaya neden olan durumlar şu şekilde belirtilmiştir:

Parti amaçlarının samimi olmaması veya kamu ahlakı veya düzenine ters düşmesi,

(Ulusal bağımsızlık ve Portekiz Devletinin birliği alanlarında anayasada öngörülen engellerin aşılması da dahil olmak üzere) parti amaçlarının sistemli olarak kamu ahlak ve düzenine ters düşecek veya silahlı kuvvetlerin disiplinini bozacak biçimde haksız araçlarla izlenmesi,

Faşist ideolojinin benimsenmesi.

Portekiz Anayasası yukarıda da belirtildiği gibi, parti yasağına ilişkin bir düzenleme içermemektedir.

Görüldüğü gibi bu devletler anayasalarında (Yunanistan ve İspanya hariç) parti yasaklarına ilişkin düzenlemelere doğrudan ya da dolaylı olarak yer vermişlerdir. Bu durum militan demokrasi anlayışının bir sonucudur. Ancak şunu da hemen belirtelim ki, bu yasaklar demokrasinin temel ilkeleriyle uyumlu olup, 1982 Anayasasında olduğu gibi siyasi partilerin bütün çalışma alanlarına müdahale etmemektedir.

1961 Anayasası ve Siyasal Partiler

Türk Siyasal Partilerinin özel güvence altına alınması, 1961 Anayasası ile başlamıştır. 1961 Anayasasının 59/1 Maddesi, vatandaşların siyasi partileri kurma, partilere girme ve çıkma haklarını bireysel temel hak olarak güvence altına almıştır. 2. Fıkrası "siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar ve serbestçe faaliyette bulunurlar" hükmünü düzenleyerek siyasi partilere kurumsal güvence getirmiştir. En önemlisi de 1961 Anayasası, "siyasi partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" diyerek siyasi partileri, demokrasinin olmazsa olmaz temel unsurları arasına almıştır.

1961 Anayasasında parti yasakları ile ilgili düzenlemeler tek fıkrada toplanmıştır. Madde

57/1'e göre "siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli olarak kapatılır." 1961 Anayasası yasakları tek bir fıkrada toplamasından ve de yasakların anlaşılır olmasından dolayı, parti kapatma ile ilgili davalarda Anayasa Mahkemesinin işini kolaylaştırmıştır. Ayrıca 1961 Anayasası, demokrasinin temel unsuru olan özgürlüğe fazla müdahale etmemiş, özgürlük ve yasak arasındaki dengeyi korumaya çalışmıştır.

Ancak 1961 Anayasasının uygulaması olarak çıkarılan 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu, anayasanın getirdiği güvenceyi bertaraf etmiş, anayasal çerçeveyi aşarak 1961 Anayasasında olmayan sınırlamalar getirmiştir. Burada 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu ile ilgili yalnızca bu hususu belirtmekle yetinip, kanunun içeriğine girmeyi, güncel sorunlarla ilgili olmadığından gerekli görmüyorum.

1982 Anayasasında Siyasal Parti Yasakları

1982 Anayasası, siyasi partilerle ilgili düzenlemeleri 1961 Anayasasında olduğu gibi iki maddede düzenlemiştir. Ancak bu hükümler 1961 Anayasasına oranla daha düzensiz ve belirsizdir. Yasaklayıcı ve sınırlayıcı hükümler 68 ve 69. Maddelerin çeşitli fıkralarına dağıtılmış, sistematik bütünlük sağlanamamıştır. Ayrıca siyasi partilerin kurumsal güvencesini bertaraf eden hükümler 1961 Anayasasına oranla 1982 Anayasasında çok daha fazladır.

1982 Anayasasının işaret ettiğimiz olumsuzlukları 1995'de yapılan Anayasa değişiklikleri ile önemli ölçüde giderilmiştir. Bu durum "demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları" olarak addedilen siyasi partiler için sevindirici bir gelişmedir. Diğer sevindirici bir gelişme de Anayasanın Geçici 15. Maddesinin kaldırılmış olmasıdır. 2820 sayılı Siyasal Partiler Yasasının bu maddenin kapsamında olması ve bu maddenin değiştirilemeyecek maddeler arasında yer alması, Siyasal Partiler Kanunu'nda yer alan Anayasaya aykırı maddelerin geçerliliğinin devam etmesine neden oluyordu. An-

cak artık Geçici 15. Maddenin kaldırılmış olması, Anayasaya aykırı olan Siyasi Partiler Kanunundaki düzenlemelerin kaldırılmasının yolunu açmıştır.

Anayasanın 149. Maddesi "siyasi partilerin temelli kapatılması ve kapatılmasına ilişkin davalarda ..." diyerek "temelli kapatılma" ve "kapatılma" olmak üzere iki ayrı kapatma türü öngörmektedir. Temelli kapatılmada parti tüzel kişiliği hukuken sona ermektedir. Ancak basit kapatılma söz konusu olduğunda, partinin geçici bir süre için faaliyetinin askıya alınması düşünülebilir. Bu durumda partinin tüzel kişiliği devam edecektir. Örneğin, ticari faaliyet yasağına aykırı davranan bir siyasi partiye önce para cezası, tekrarı halinde belli bir süre için faaliyetinin durdurulması yaptırım uygulanabilir.

Fazıl Sağlam'a göre ise "temelli kapatma" ve "basit kapatma" gibi bir ayırımın yapılmasının bilimsel bir temeli yoktur. Çünkü temelli kapatmanın sonucu, o partinin başka bir ad altında yeniden kurulamamasıdır. Basit kapatma ile bu yaptırımdan kurtulmak Anayasaya karşı hile oluşturacaktır. Ayrıca basit kapatma ile "geçici olarak faaliyetten menetme" yaptırımı da kastedilmiş olamaz. Çünkü kapatılmada tüzel kişilik sona erer. Geçici olarak faaliyetten menetmede ise tüzel kişilik sona ermeyecektir.

149. Madde dışında ne Anayasanın 69. Maddesinde ve ne de Siyasi Partiler Kanununda partilerin geçici olarak (basit kapatma) kapatılmasına müteallik bir hüküm yoktur. Eğer kanun koyucu tarafından bu konuda bir düzenleme yapılamazsa soruna gelecekte Anayasa Mahkemesi içtihatlarıyla çözüm bulunacaktır.

Anayasa Siyasal Partileri düzenlerken "siyasal partilerin tüzük ve programlarıyla eylemlerinin demokratik. Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacağını" belirtmiştir. Bu aykırılığın yaptırımını temelli kapatma olarak belirlenmiştir. Anayasa "demokratik devlet" içeriğinin doldurulmasını Siyasal Partiler Kanununa bırakmıştır. Ancak Siyasal Partiler Kanunu, devletin demokratik niteliğiyle ilişkili olmayan bir çok yasağı da kapsamına almış ve böylece Anayasada Siyasal Partilerin temelli kapatılmasına yol açabilecek, belirlenen sınırlı yasakların kapsamını genişletmiştir. Örneğin Ana-

yasanın başlangıcında yer alan ilkeler bile bu kapsamda yer almaktadır.

Anayasanın 68/4. Maddesine göre Siyasal Partiler “sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamazlar.” Burada 82 Anayasasının ilk halinden farklı olarak “sınıf veya zümre egemenliği” yerine “sınıf veya zümre diktatörlüğü” getirilerek yasak biraz daraltılmıştır. Siyasal Partilerin bu yasağa aykırı davranışları kapatma nedenidir.

Siyasi Partiler Kanunu 78/3'de bu yönde bir hüküm vardır. Buna göre Siyasal Partiler “sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini veya zümre egemenliğini veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı veya yerleştirmeyi amaçlayamazlar. Ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar.” Anayasanın yukarıdaki açık hükmü karşısında Siyasal Partiler Kanununun bu maddesinin “sınıf veya zümre diktatörlüğü” dışında kalan hükümlerinin zımnen ilga edildiği kabul edilmiştir.

Bu hüküm sosyolojik açıdan sınıfların inkar edildiği ya da belli sınıfların menfaatlerini temsil eden siyasal partilerin yasaklandığı anlamına gelmez. Burada yasaklanan, iktidarın bir sınıf egemenliği kurmak yolunda kullanılması ve bir tek sınıfın yetkili organlar eliyle kullanılacak olan egemenliği ele geçirerek öbür sınıfları egemenliğin kullanılmasına şu yada bu biçimde katılmaktan alıkoyması, kendi durumunu sürekli ve değişmez kılmıştır.

Anayasa Mahkemesi Birinci Sosyalist Parti davasında “sınıf egemenliğini amaçlamayan, demokratik bir düzen içerisinde seçim yoluyla iktidara gelmeyi benimseyen bir sosyalist partinin kurulmasına Anayasal ve yasal bir engel olmadığı” belirtmiştir.

1982 Anayasasının 68/4. Fıkrası “siyasal partilerin tüzük ve programlarıyla eylemleri... Millet egemenliğine aykırı olamaz.” diyerek bu yasağa aykırılığı parti kapatma nedeni olarak belirlemiştir.

Millet egemenliği 1921 Anayasasında “hakimiyet bila kaydu şart milletindir.” 1924'te yine aynı şekilde, 1961'de “egemenlik kayıksız şartsız Türk milletindedir” 1982'de “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” biçiminde

yer almıştır. Bu hükme paralel bir düzenlemede siyasal partiler yasasında da vardır.

68/4. Madde “siyasal partilerin tüzük ve programları ile eylemleri... insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine aykırı olamaz.” Hükmünü getirmiş ve yasağa aykırılığa kapatma yaptırımını bağlamıştır.

Siyasi Partiler Kanunu 101/a Maddesi Anayasanın bu maddesinin tekrarı niteliğindedir.

İnsan hakları, eşitlik ve hukuk devleti kavramlarının evrensel kavramlar olduğu, bu kavramlara kişisel içerik kazandırmanın mümkün olmadığı belirtilmektedir.

Anayasa mahkemesi bir kararında hukuk devletinin en önemli niteliğinden birinin “güvenilir” olmasına işaret ederken bir başka kararında ise çok hukuklu sistemi hukuk devleti ilkesine aykırı bulmuştur. Anayasa Mahkemesi bu kararıyla tüzük ve programında çok hukuklu bir devlet sistemini amaçlayan siyasal partileri kapatacağını işaret etmiş olmaktadır.

Siyasi Partilerin kapatılma sebeplerinden bir tanesi de Siyasal partilerin tüzük ve programlarının “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne” aykırı olmasıdır.

Devletin ülkesiyle bölünmezliği, devletin dış bağımsızlığı ve ülke bütünlüğünün kurulması unsurlarını içerir. Örneğin Türkiye Cumhuriyetinin dışa karşı bağımsızlığının ortadan kaldırılmasını veya ülkenin bir bölümünün Türkiye cumhuriyetinden ayrılmasını savunan bir parti, temelli olarak kapatılır.

Devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü ilkesinin devletin teklifinin korunmasını da içine aldığı kabul edilmektedir. Siyasal Partiler Kanununa göre “siyasal partiler devletin teklifi ilkesini değiştirme amacını güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar.” Siyasal Partiler Kanununun bu hükmüne göre üniter bir devlet olan Türkiye Cumhuriyetini federal bir devlet haline getirmeyi amaçlayan siyasal partiler temelli olarak kapatılacaktır.

Yüksek Mahkeme “anayasa bölgeler için özerklik ve öz yönetim adı altında ayrılık getiren yöntemlere, biçimlere kapalıdır” diyerek üniter devlet yapısı içerisinde kalınmak koşulu ile de olsa bölgesel özerklik modelini ülkesel

bütünlük ilkesine aykırı bulmuştur. Nitekim Federal Almanya'da da Federal yapıyı üniter yapıya çevirmek bir kapatma nedenidir. Devletin milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi de azınlık yaratılmasının önlenmesi, bölgelilik ve ırkçılık yasağı ve eşitlik ilkesinin korunması hususlarını kapsamaktadır.

Siyasal partilerin kapatılmasına sebep olan yasaklardan bir diğeri de bağımsızlığın korunmasıdır. Bu yasak Anayasaya 1995 değişikliğiyle girmiştir.

Siyasi Partiler Kanunu 79/a ya göre siyasal partiler, "Türkiye Cumhuriyetinin, milletlerarası hukuk alanında bağımsızlık ve eşitlik ilkesine dayanan hukuki ve siyasi varlığını ortadan kaldırmak ya da milletlerarası hukuk gereğince münhasıran Türkiye Cumhuriyetinin yetkili olduğu hususlara diğer devletlerin, milletler arası kuruluşların ve yabancı ve gerçek tüzel kişilerin karışmasını sağlamak amacını güdemeler ve bu amaçlara yönelik faaliyette bulunamazlar."

Devletin bağımsızlığı kapsamı içinde düzenlenen başka bir yasaklama nedeni siyasal partilerin uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım almaları durumudur. Bu yasağa aykırılık da partinin temelli kapatılmasına sebep olacaktır.

Siyasi Partiler Kanunu 79/c Anayasadaki "maddi yardım almazlar" ifadesine karşılık "... doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yardım kabul demezler" ifadesine yer vererek, "herhangi bir yardım" alındığında partinin kapatılmasına karar verileceği düşüncesi uyandırmaktadır. Ancak Anayasanın açık hükmü karşısında kapatma yaptırımını "maddi yardım" dışında uygulanamayacaktır.

Anayasada parti yasağı olarak düzenlenen "milletin bölünmez bütünlüğü" ilkesi Siyasi Partiler Kanununda "azınlık yaratılmasının önlenmesi" başlığı adı altında uzunca bir maddede düzenlenmiştir. Ancak Anayasanın "kanunla yasaklanmış dil" yasağına müteallik hükümleri ve Anayasanın geçici 15/3. Maddesi yürürlükten kaldırılmış olduğuna göre Anayasaya aykırı hale gelen Siyasi Partiler Kanununun söz konusu 81. Maddesinin Anayasa mahkemesince kaldırılmasına bir engel kalmamıştır.

Anayasaya göre "kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz. Kimse devletin sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfus sağlamak amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. (md. 24)

Anayasa Mahkemesi 1983 yılında Huzur Partisinin kapatılması davasında ilginç bir karar vermiştir. Partinin, "alfabenin geliştirilmesinde zaruret görmesi", "Türk alfabesine 9. sesli harf koyma düşüncesi" ve "eski Türk alfabelerinin neden 35 harfli olduğunu yeni baştan ve Atatürkçü ruh ve anlayışla araştırmayı önermesini" Anayasaya aykırı bularak parti hakkında kapatma kararı vermiştir.

Anayasa Mahkemesi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet teşkilatı içerisinde yer almasına ilişkin anayasa düzenlemesine aykırı amaç güden partileri sağ parti, sol parti ayırımı yapmaksızın kapatma yoluna gitmiştir. Örneğin Özgürlük ve Demokrasi Partisi bu gerekçeyle kapatılmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi sonraki içtihatlarında bu görüşlerini değiştirmiştir.

1995 değişiklikleriyle Anayasaya "suç işlemesini teşvik yasağı" kavramı girmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nce bu yasak ile ilgili henüz bir karar verilmemiştir.

Anayasaya 95 değişiklikleriyle 68. Maddesinin 4. Fıkrasında saydığımız eylemlerin odağı haline gelmesi durumunda partilerin kapatılacağı hükmü getirilmiştir. Ancak odak olmakla ilgili herhangi bir tanımlama vermemiştir. "yasadışı eylemlerin odağı olma"nın kriterlerini Siyasi Partiler Kanunu 103. Maddede düzenlemiştir. Siyasi Partiler Kanunu bu eylemleri gerçekleştirenleri baz alarak ikili bir ayrıma gitmiştir.

Eylemlerin siyasal partilerin üyelerince yoğun bir biçimde işlenmesi halinde bu durumun, o partinin, a) büyük kongresinin, b) merkez karar ve yürütme kurulunun, c) TBMM'deki grup veya d) yönetim kurulunca zimnen veya açıkça benimsenmesini aramış-

tır. Ya da eylemler bu organlarca doğrudan doğruya işlenmelidir.

Ancak Anayasa Mahkemesi, Fazilet Partisinin kapatılması davasında 103/2'yi Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.

Anayasa Mahkemesinin gerekçesi, sayılan parti organları arasında genel başkanın sayılmamasıdır. Bu durumda AYM'ye göre genel başkan sıradan parti organlarıyla aynı kefeye konmuş olmaktadır. Yani yasak fiiller doğrudan doğruya genel başkan tarafından Siyasi Partiler Kanununun tabiriyle kararlılık içerisinde işlendiğinde parti kapatılmayacak.

Ayrıca üyelerin yasadışı eylemlerinden dolayı partinin kapatılması için bu eylemleri genel başkanın açık ya da zımni kabulü yetmeyecektir.

Yüksek Mahkemenin bu kararı hukuki gerekçeden çok tahmin ve varsayımaya dayanması sebebiyle eleştirilmektedir. Buradaki varsayım siyasal partinin üyelerince işlenen yasak fiilleri zımnen ya da açık olarak kabul etmeyeceğidir. Yani burada bir niyet yargılaması yapılmıştır.

Sorun bir anayasa değişikliğiyle giderilmeye çalışılmış, iptal edilen maddeye genel başkan da eklenmiş ve Siyasi Partiler Kanununun 101. Maddesinde Anayasa hükmü aynen tekrar edilmiştir.

Anayasa 69/1 parti içi çalışmaların demokrasiye uygun olacağını belirtmiştir. Ancak buna aykırılığı parti kapatma yaptırımına bağlamamıştır. Siyasi Partiler Kanununun 90. Maddesinde buna benzer bir hüküm vardır. Ancak buna aykırılığa parti kapatma yaptırımını bağlamıştır. Bu yüzden Siyasi Partiler Kanunu 93. Madde Anayasaya aykırılık oluşturmaktadır.

Temelli kapatılan bir parti başka bir ad altında kurulamaz. Anayasa bu hükümde kapatılan bir partinin yerini almayı hedefleyen "yedek partileri" önleyici niteliktedir. Buna göre yeni kurulan partinin, temelli kapatılan partiyle aynı programı, faaliyeti ve onun kapatılmasına yol açan koşulların varlığını sürdürmesi halindedir ki, kapatılması yoluna gidilebilir. Buna karşılık yeni partinin üyelerinin çoğunluğunun, kapatılan parti üyelerinden

oluşması başlı başına bir kapatma sebebi oluşturmamalıdır.

Siyasi partilerin temelli kapatılmasına beyan ve faaliyetleriyle sebep olan kurucu dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatma kararının yayınlanmasından başlayarak 5 yıl süreyle başka bir partinin kurucusu, üyesi, yönetici ve deneticisi olamazlar. Siyasi Partiler Kanununa göre de siyasi partiler bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremezler.

Buradaki sorunlardan birisi bu kişilerin milletvekili adayı olup olamayacaklarıdır.

Anayasa maddesine bakıldığında milletvekilliğinden söz edilmemektedir. Ancak Siyasi Partiler Kanunu milletvekilliğini de yasaklamaktadır. Acaba Anayasada sayılanlar sınırlı ve bunun neticesinde Siyasi Partiler Kanunu Anayasaya aykırılık mı oluşturmaktadır?

TEZİÇ'e göre siyasal partiler milli iradenin oluşması için kurulduklarına göre, getirilen yasaklama yalnızca kuruculuk, üyelik, yöneticilik ve denetçilikle sınırlı olamaz. Bu sınırlamanın milletvekili adaylığını da kapsamına aldığı kabul etmek gerekir. Anayasa koyucunun, partinin kapatılmasına sebep olanların sonradan milletvekili olarak siyasi hayatta aktif rol almalarına izin verdiğini düşünmek 68. Maddenin sevk edilmiş amacına uygun düşmez.

İkinci bir sorunda bu kişilerin bağımsız aday olup olamayacaklarıdır. Siyasi Partiler Kanunu, "siyasi partiler bu kişileri hiçbir surette seçimlerde aday gösteremezler" cümlesine yer vermiştir. Bu cümle Anayasanın amacını karşılamak bakımından eksik ve yetersiz bir cümledir. Çünkü bu hükme göre söz konusu kişiler bağımsız milletvekili olabileceklerdir. Ancak Anayasadaki yaptırım daha çok kişisel bir yaptırımdır. Yani aslında yaptırım partinin kapatılmasına sebep olan kişileri hedef almaktadır. Anayasanın parti üyesi olmasını yasakladığı bir üyenin hem partiyle bağlantılı hem de bağımsız bir milletvekili adayı olması anayasanın bu maddesine uygun düşmemektedir.

Ancak bu görüşün aksi de mevcuttur. Söz konusu görüşe göre anayasa ve Siyasi Partiler Kanunun da böyle bir hüküm yoktur. Dolayısıyla bu kişiler bağımsız milletvekili olabilirler.

Kapatılan siyasi partinin bütün malları hazineye geçer.

1995 Anayasa değişiklikleri 1982 Anayasası'nın çoğulcu toplum anlayışıyla bağdaşmayan hükümlerini değiştirerek ya da madde metninden tamamen çıkartarak demokratik ülke rejimiyle örtüşen düzenlemeler getirmiştir. Ancak 1995 Anayasa değişiklikleri Türk siyasi partilerinin sorunlarını tamamen gidermiş değildir. 1995 Anayasa değişiklikleri ile, 1982 Anayasasının yasaklayıcı anlayışı ne kadar değiştirilmeye çalışılmışsa da yukarıda incelemeye çalıştığımız Avrupa ülkelerinin anayasal düzenlemeleri ile karşılaştırıldığında, bu anlayışın yine de devam ettiği rahatlıkla görülmektedir.

Türk siyasi partilerinin bir başka sorunu da, yukarıda da değinildiği gibi 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunudur. Bu kanun 1995 değişikliklerine rağmen, 1982 Anayasası'na paralel hükümler ihtiva etmeye devam etmektedir. Bu yüzden bünyesinde Anayasaya aykırı bir çok madde barındırmaktadır. Ancak Geçici 15. Maddenin kaldırılmasından dolayı, bu aykırı maddelerin kaldırılmasının önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Bu durumda, aykırı maddelerin Anayasadan biran önce çıkartılması, uzun yıllardır süre gelen hukuka aykırılığın giderilmesi noktasında yerinde bir adım olacaktır.

Kaynaklar

- AKARTÜRK, Ali; *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından 1982 Anayasası'nda Siyasal Parti Yasakları*, İ.Ü.S.B.E, İstanbul, 2002.
- DURMUŞ, Arzu; *Siyasal Partilerin Kapatılması ve Yüce Divan Kararlarını Yeniden Tartışmak*, Beta Yay, 1. Bası, İstanbul, Şubat, 2001.
- ; *Demokrasi ve Düşünce Özgürlüğü*, Radikal Gazetesi, 30.09.1997.
- KOÇAK, Mustafa; *Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları*, Ankara, Turhan Kitapevi: 2002.
- ÖZBUDUN, Ergun; *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yay. Ankara, 1998.
- SAĞLAM, Fazıl; *Anayasa Hukukumuz Açısından Siyasal Parti Kurumunun Güncel Sorunları*, Anayasa Yargısı, 14, Anayasa Mah. Yay. Ankara: 1997.

—; *Siyasal Partiler ve Güncel Sorunları*, Beta Yay. İstanbul: 1999.

SOYSAL, Mümtaz; *100 Soruda Anayasasının Anlamı*, Gerçek Yay., İstanbul, 1968.

TEZİÇ, Erdoğan; *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta Yay. 5. Bası, 1998.

UYGUN, Oktay, *Refah Partisi ve Çoğulculuğun Sınırları*, Açık Sayfa Dergisi, Haziran, 1997.